

Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΩΝ ΘΕΩΝ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΗΣ ΣΑΠΦΟΥΣ*

Σκοπό της εργασίας αυτής αποτελεί η παρουσίαση του θεϊκού στοιχείου μέσα στο έργο της Σαπφούς και η διερεύνηση του ρόλου, τον οποίο διαδραματίζουν οι θεοί στους στίχους της μεγάλης ποιήτριας.

Η παρουσία των θεών στο σαπφικό έργο είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα. Αναμφίβολα, δεσπόζει η μορφή της Αφροδίτης, της θεάς του έρωτα και της ομορφιάς, της θάλασσας και των λουλουδιών, και βέβαια η τόσο συχνή αναφορά της ποιήτριας σ' αυτή τη θεά δικαιολογείται απόλυτα, αφού στο έργο της Σαπφούς κυριαρχούν ο έρωτας, η φύση, η ίδια η ζωή. Στενά συνδεδεμένοι με την Αφροδίτη εμφανίζονται ο Άδωνις, ο Φάων, η Πειθώ, οι Νηρηίδες, οι Χάριτες και οι Μούσες, ενώ δευτερεύοντες ρόλους διαδραματίζουν ο Ζευς, η Ήρα, ο Διόνυσος, ο Απόλλων, ο Άρης, η Άρτεμις και ο Ερμής.

Η Σαπφώ υπογραμμίζει στο έργο της την θεϊκή παρουσία με τις λέξεις *θεός* και *μάκαρ*. Η λέξη *θεός* απαντά, μεταξύ άλλων, και στο απόσπασμα 63 LP, που δυστυχώς μας σώθηκε ακρωτηριασμένο. Το ποίημα αυτό, το οποίο έχει «ένα ιδιαίτερο προσωπικό τόνο και μια ιδιαίτερη ποιητική γοητεία»¹, είναι στην ουσία ένας διάλογος ανάμεσα στη Σαπφώ και στον Όνειρο. Πρόκειται για τον θεό Όνειρο, που απαντά ήδη στο έπος (πβ. Β 6: οὔλον Όνειρον, Β 56: θεῖος... Όνειρος). Στο σαπφικό ποίημα, γίνεται συσχετισμός ανάμεσα στον Όνειρο και τον Ύπνο, ο οποίος χαρακτηρίζεται ως *γλύκυνς θεός*:

Όνοιρε μελαινα [
φ[ο]ίταις, ὅτα τ' ὕπνος [
γλύκυνς θ[έ]ος, ᾗ δειν' ὀνίας μ [
ζὰ χάρις ἔχην τὰν δυναμ [.²

* Μία πρώτη μορφή της παρούσης εργασίας ανακοινώθηκε κατά το Διεθνές Συνέδριο με γενικό τίτλο «Σαπφώ-Ελύτης και Λυρική Ποίηση στον 21^ο Αιώνα», στην Ερεσό της Λέσβου, τον Αύγουστο 2001.

1. Σκιαδάς, Α.Δ., *Αρχαϊκός Λυρισμός*, 2. Β' Έκδοση. Έκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1999, σ. 176.

2. 63, 1-4 LP.

(ὄνειρο ποὺν μὲ σκοτεινὲς φτεροῦγες ἔρχεσαι ὅταν ὁ ὕπνος-ἡμερος θεὸς ἀπὸ τὶς ἔγνοιες φοβερὰ νὰ μὲ χωρίσει ἔχει τὴ δύναμη)³.

Στον ἕκτο στίχο του ἰδίου ποιήματος (63 LP), ἡ Σαπφώ χρησιμοποιεῖ τὴν λέξη *μάκαρες* που, ὡς γνωστόν, στὴν ποίηση γενικά, σημαίνει *θεοί*:

ἔλπις δέ μ' ἔχει μὴ πεδέχη [ν/ μηδὲν μακάρων ἐλ [
(ὅμως πολὺ τὸ ἐλπίζω μερίδιο νὰ μὴν ἔχω ἀπὸ τοὺς ἀθανάτους τίποτε)⁴.

Στὴν ἀρχὴ του απ. 31 LP, το ὁποῖο μερικοὶ θεώρησαν ὡς τραγούδι του γάμου, συναντάμε ξανά τὴν λέξη *θεὸς* στὸν χαρακτηριστικὸ μακαρισμὸ του γαμπροῦ:

Φαίνεται μοι κῆνος ἴσος θεοῖσιν / ἔμμεν' ὄννηρ....
(θεὸς μοῦ φαίνεται στ' ἀλήθεια ἐμένα κείνος ὁ ἄντρας....)⁵.

Το μοτίβο τῆς σύγκρισης με τοὺς θεοὺς ἀπαντᾷ ακριβῶς ἐπὶ καὶ στα «ἐπιθαλάμια». Στὸ ποίημα αὐτό, στὸ ὁποῖο τὰ τρία ἐμφανιζόμενα πρόσωπα εἶναι *κῆνος*, ἡ κόρη καὶ ἡ Σαπφώ, ἡ ποιήτρια θαυμάζει τὸν ἄνδρα ὡς ἴσον *θεοῖσιν* καὶ δὲν πρόκειται οὔτε γιὰ ζηλοτυπία οὔτε γιὰ ανταγωνισμὸ. Κατὰ τὸν Α. Σκιαδά, «ἡ "αποθέωση" ἀνθρώπων (καθαρά ἐπικῆς καταγωγῆς) καὶ ἡ σύγκριση με τοὺς θεοὺς τοποθετοῦνται ἐδῶ σὲ νέα βάση. Δὲν πρόκειται γιὰ ἥρωα ἢ γιὰ κάποιον ἐξοχὸν ἄντρα, που ἔχει τὶς δικές του ικανότητες καὶ ἐξαιρετικὲς ιδιότητες που τὸν ἐξυψώνουν ὡς τὴ σφαῖρα τῶν θεῶν. Ὁ ἄνθρωπος *κῆνος* εἶναι ἰσόθεος ἐδῶ ὄχι ἀπὸ τὰ δικά του προσόντα, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν κυριαρχία του στὴν ὁμορφιά, που βρίσκεται ἐνώπιόν του. Ἡ κάρπωση τοῦ "κάλλους" καὶ ἡ συμμετοχὴ τοῦ σ' αὐτό τὸν ἐξυψώνουν σὲ ἰσόθεο ἄντρα: εἶναι μιὰ νέα δύναμη, ἐξῶ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, που μπορεῖ τώρα νὰ ἐξυψώσει κάποιον πάνω ἀπὸ τὴ φθαρτὴ σφαῖρα τῶν ἀνθρωπίνων»⁶.

Παρόμοια διατύπωση συναντάμε ἐπίσης σὲ ἄλλα ἀποσπάσματα: *ἴσαν θεοῖσιν* (68 (α), 3 LP), *ἴσος Ἄρευν* (111, 5 LP), *ἦ κελοι θεοίς* (44, 21 LP) καὶ *θεοεικέλοις* (44, 34 LP).

Ἡ παρουσία τοῦ Διός, τοῦ υψίστου τῶν θεῶν, εἶναι δευτερευούσης σημασίας στὸ ἔργο τῆς Σαπφούς. Στὴν *Ωδὴ στὴν Αφροδίτη* ὁ Ζεὺς ἐμφανίζεται ὡς πατέρας τῆς θεᾶς Αφροδίτης, στὴν κλητικὴ προσφώνηση *παῖ Διός* (1, 2 LP). Ἐπίσης, στὸ ἴδιο ποίημα, ἡ γενικὴ *πάτρος* τοῦ ἐβδόμου στίχου ἀναφέρεται στὸν Δία:

.....πάτρος δὲ δόμον λίποισα / χρύσιον....
(τὸ χρυσαφένιο τοῦ πατρός σου ἀνάκτορο ἄφηνες....)⁷.

Ὁ Ζεὺς ἐμφανίζεται καὶ ὡς πατέρας τῶν Χαρίτων στὸ ἀπόσπασμα 53 LP:
βροδοπάχες ἄγναι Χάριτες δεῦτε Δίος κόραι.

3. Ἐλύτης, Ὀδυσσεύς, *Σαπφώ*. Ἀνασύνθεση καὶ ἀπόδοση. Ἰκαρος. σ. 145.

4. αὐτόθι, σ. 145.

5. Ἐλύτης Ὀδ., σ. 79.

6. Σκιαδάς, Α.Δ., σ. 146.

7. Ἐλύτης, Ὀδ., σ. 43.

(καὶ σεῖς ἀπαλὲς Χάριτες τοῦ Διὸς κόρες ἀγνῆς μὲ τὸ ρόδινο στὰ χέρια δέρμα)⁸.

Επίσης, ως πατέρας του χρυσού, στο απ. 204 LP:

ὁ δε χρυσὸς ἄφθαρτος καὶ ἡ Σαπφῶ <> ὅτι Διὸς παῖς ὁ χρυσὸς.

Τέλος, ο Ζεὺς παρουσιάζεται και στο απ. 17, 1-10 LP, στο οποίο η Σαπφώ αναφέρεται στην Ἥρα και στον Διόνυσο:

πλάσιον δὴ μ' [εὐχομέναι φανείη,
πότνι' Ἥρα, σὰ χ[ἀρίεσσα μόρφα,
τὰν ἀράταν Ἄτ[ρεῖδαι κλη-
τοι βασίλῃης·

.....
πρὶν σὲ καὶ Δῖ' ἄντ[ἰσον κάλεσαι
καὶ Θυνῶνας ἱμε[ρόεντα παῖδα·

(σιμὰ πολὺ μέσα στὸν ὕπνο κάποτε μοῦ φανερώθηκε ἡ χαρμόσυνη μορφή σου Ἥρα βασίλισσά μου, ὅμοια καθὼς τὴν ἀτενίσανε φερμένη ἐμπρὸς τοὺς ἀπ' τὴς πολλῆς τοὺς ἱκεσίης οἱ ξακουστοὶ βασιλιάδες τῆς γενιᾶς τοῦ Ἀτρέα..... προτοῦ κι ἐσένα καὶ τὸν Δία παρακαλέσουν καὶ τῆς Θυνῶνης τὸ γλυκύτατο παιδί).⁹

Στο απόσπασμα αυτό, ἡ Ἥρα εμφανίζεται ως πότνια και χαρίεσσα μόρφα (στ. 2), ο δε Διόνυσος αναφέρεται ως Θυνῶνας ἱμερσεῖς παῖς (στ. 10). Θυνῶνη λεγόταν ἡ Σεμέλη, τῆς οποίας γιος ἀπὸ τὸν Δία ἦταν ὁ Διόνυσος.

Ενδιαφέρουσα εἶναι ἡ παρουσία τοῦ θεοῦ Ἀπόλλωνος στο τέλος ἐνός ἀπὸ τα μεγαλύτερα σωζόμενα ποιήματα τῆς Σαπφούς, με ἐπικό χαρακτήρα και με θέμα τὸν γάμο τοῦ Ἑκτορος και τῆς Ἀνδρομάχης:

πάον' ὄνκαλέοντες Ἑκάβολον εὐλύραν
ῥῆμνιν δ' Ἑκτορα κ' Ἀνδρομάχαν θεο<ε>ικέλο [ις¹⁰.

(κι οἱ ἄντρες τὸν παιᾶνα τὸν ὄρθιο ἀπαγγέλλανε γιὰ τὸ θεὸ τὸν ἐκηβόλο μὲ τὴν ὠραία λύρα κι ὅλοι μαζί ἀναπέμπανε δοξαστικὸ στὴν Ἀνδρομάχη καὶ στὸν Ἑκτορα λὲς κι ἦταν θεοί)¹¹.

Εδῶ, ἡ Σαπφώ αναφέρεται στὸν Ἀπόλλωνα με τὸ ἐπίθετο Ἑκάβολος (= Ἑκηβόλος), ἐπίθετο γιὰ τὸν θεὸ αὐτὸ ἤδη ὀμηρικό. Στὸν ἴδιο στίχο ὁ Ἀπόλλων χαρακτηρίζεται -για πρώτη φορὰ ἐδῶ- ως εὐλύρας (χαρακτηριστικὸ τῆς ὠραίας μουσικῆς). Ἐπειτα, μόνον ὁ Βακχυλίδης (Fr. 20B, (50?)) ἀναφέρει: εὐλύρα τε Φοῖβω.

Ὁ Ἄρης εμφανίζεται σ' ἓνα ἀπόσπασμα ἐπιθαλαμίου ποιήματος, ὅπου γίνεται σύγκριση τοῦ γαμπροῦ με τὸν θεὸ αὐτό:

ῥῆμναον. / Γάμβρος + εἰσέρχεται ἴσος + Ἄρενι¹²

8. αὐτόθι, σ. 21.

9. Ελύτης, Ὀδ., σ. 129.

10. 44, 33-34 LP.

11. Ελύτης, Ὀδ., σ. 137-9.

12. 111, 4-5 LP.

(τὸν ὑμέναιο ψάλετε, θὰ διαβεῖ ἀπὸ δῶ γαμπρὸς ποὺ μοιάζει μὲ τὸν Ἄρη)¹³.

Αναμφίβολα το γλωσσικὸ πρότυπο εἶναι το ομηρικὸ Ἴσος Ἄρη (Λ 604). Η σύγκριση το γαμπροῦ με τὸν Ἄρη ἔχει οπωσδήποτε σχέση με τὴν ρώμη καὶ τὴν ορμητικὴτητα το θεοῦ το πολέμου.

Το ὄνομα τῆς Αρτέμιδος ἀπαντᾷ ἀπαξ στο ἔργο τῆς Σαπφούς, στον ἐκτο στίχο το ἀπελπιστικὰ ἀκρωτηριασμένου ἀπ. 84 LP, με συμφραζόμενα τέτοια ποὺ δεν μας ἐπιτρέπουν νὰ υποθέσουμε το παραμικρὸ γιὰ τὴν παρουσία αὐτῆς τῆς θεᾶς.

Ο Ερμῆς, στο ἀπ. 141 LP ποὺ πιθανότατα εἶναι ἐπιθαλάμιο, παρουσιάζεται τὰς ὡς οἰνοχόρος τῶν θεῶν, ποὺ προσφέρει ἀμβροσίαν, ἀντὶ γιὰ κρασί:

Κῆ δ' ἀμβροσίας μὲν
κράτηρ ἐκέκρατ'
Ἑρμαις δ' ἔλῶν ὄλπιν θέοισ' ὦνοχόησε,
κῆνοι δ' ἄρα πάντες
καρχασί' ἦχον
κᾶλειβον ἀράσαντο δὲ πᾶμπαν ἔσλα γάμβρω.

(κι ἀπ' ἀμβροσία ἐκεῖ ξεχειλίσσε ὁ κρατήρας· σταμνὶ πῆρε ὁ Ἑρμῆς καὶ τοὺς θεοὺς κερνοῦσε· κι αὐτοὶ κοῦπες πλατιεὺς ὑψώνοντας κᾶναν σπονδὲς κι εὐχὲς πολλὰς δίνανε τοῦ γαμπροῦ!)¹⁴.

Προφανῶς ἡ Σαπφὼ περιγράφει ἕνα γάμο θεῶν καὶ ἀπὸ ἐκεῖ καταλήγει, κατὰ τὸν συνῆθη ποιητικὸ τῆς τρόπου, στο δικὸ τῆς παρόν, σε γεγονὸς πραγματικὸ ποὺ ὑμνεῖ. Δεν μπορούμε ὅμως νὰ πούμε γιὰ ποιο γάμο θεῶν πρόκειται. «Γιὰ τὸν γάμο τοῦ Ηρακλῆ καὶ τῆς Ἥβης υποθέτει ὁ Ahrens, γιὰ τὸν γάμο τοῦ Πηλέως καὶ τῆς Θέτιδος, κατὰ τὸν Herwerden»¹⁵.

Ο Ερμῆς ἐμφανίζεται καὶ ὡς «ψυχοπομπός» στο ἀπ. 95, 4-13 LP, ὅπου ἡ Σαπφὼ ἀπαντᾷ στὴ φίλη καὶ μαθήτριά τῆς Γογγύλα, ποὺ προφανῶς τὴν ἔχει ρωτήσει ἀν εἶδε κάποιο ὄραμα:

Γογγύλα. [
ἦ τι σᾶμ' ἐθε. [
παισι μάλιστα. [
μας γ' εἴσηλθ' ἐπ. [
εἶπον "ὦ δέσποτ' ἐπ. [
ο]ὐ μὰ γὰρ μάκαιραν [ἔγωγ'
ο]ὐδὲν ἄδομ' ἔπερθα γὰ [ς ἔοισα,
κατάνην δ' ἡμερὸς τις [ἔχει με καὶ
λωτίνους δροσέντας [ὅ - χ[θ] οἷς ἰδὴν Ἀχέρ [οντος.

(Γογγύλα, κάποιο σημάδι εἰδείξε τοῦ Ερμῆ τὴν ἀφιξή, πράγματι· εἶπα «ὦ Δέσπο-

13. Ἐλύτης, Ὀδ., σ. 105.

14. Ἐλύτης, Ὀδ., σ. 103.

15. Βλ. Σκιαδάς, Α.Δ., σ. 220.

τα, χαρά καμιά δεν έχω πάνω στη γη που ζω· πόθος θανάτου με έχει και να δω της λημονιάς τα άνθη στις υγρές όχθες του Αχέροντα.....)¹⁶.

Ο Ερμής αυτός «δεν είναι κανένας σκοτεινός άγγελος θανάτου, αλλά ένας πολυπόθητος φύλακας-συνοδός, ο Ερμής ο άκακος (ἀκάκητα)¹⁷, που λυτρώνει απ' όλα τα κακά, όπως στην τελευταία ραψωδία της *Οδύσσειας*»¹⁸.

Η Αφροδίτη είναι η κυριαρχούσα θεϊκή μορφή, όπως ήδη αναφέρθηκε στην αρχή. «Η Αφροδίτη, που αποτελεί τη μεγάλη, ενσάρκωμένη δύναμη της ζωής, προσδιορίζει τον κύκλο και την ποίηση της Σαπφούς. Οι κοπέλες ζουν στο βασίλειο αυτής της θεάς, ένα βασίλειο της χάρης, της άνθισης της φύσης καθώς και του νεανικού κάλλους, του πρώτου καημού της αγάπης. Σαν ωριμάσουν και πλησιάζει η ώρα του γάμου, θα τις αναλάβει η μεγάλη γυναικοθεά, η Ήρα.....»¹⁹.

Αναμφίβολα, ο έρωτας αποτελεί την κύρια πηγή έμπνευσης για την ποίηση της Σαπφούς, το συνειδητό και κύριο κίνητρο της εκπληκτικής ποιητικής δημιουργίας της. Η μεγάλη ποιήτρια συνδέει με τον έρωτα τις Χάριτες και τις Μούσες, η στενή δε αυτή σύνδεση γίνεται σαφής με τον στίχο:

*Δεϋτέ νυν ἄβραι Χάριτες καλλίκομοί τε Μοῖσαι*²⁰

(Μούσες με τ' ὄμορφο μαλλί καὶ σείς ἀπαλές Χάριτες)²¹,

ο οποίος μοιάζει με πρόσκληση για τραγούδι. Για τη Σαπφώ, οι Χάριτες αποτελούν τις θεϊκές εκείνες δυνάμεις που αποκαλύπτουν και χαρίζουν την ομορφιά του κόσμου. Τις προσκαλεί, λοιπόν (53 LP: *βροδοπάχεες ἄγναι Χάριτες δεϋτε Δίος κόραι*), όπως επίσης προσκαλεί τις Μούσες (127 LP: *δεϋρο δηϋτε Μοῖσαι χρύσιον λίποισαι...*) με την ελπίδα να τη βοηθήσουν στο τραγούδι της. Επομένως, αφού η κύρια πηγή της τέχνης της Σαπφούς ήταν ο έρωτας που στέλνει η Αφροδίτη, η σύνθεση των ποιημάτων της γινόταν με τη βοήθεια των Χαρίτων και των Μουσών που συνδέονται άμεσα με την Αφροδίτη.

Η Σαπφώ αναφέρεται στην ξεχωριστή, την αγαπημένη της θεά με τα εξής τέσσερα ονόματα: *Αφρόδιτα* ή *Αφροδίτα*, *Κύπρις*, *Κυπρογέννη* και *Κυθέρη*.

Ένα από τα πιο όμορφα ποιήματα της Σαπφούς, το μοναδικό που έχει διασωθεί ακέραιο, είναι αναμφισβήτητα η *Ωδή στην Αφροδίτη*, που «αποτελεί έναν από τους μεγαλύτερους θησαυρούς της αρχαιότητας που έχουν διατηρηθεί μέχρι την εποχή μας»²². Το ποίημα αυτό θεωρείται, κατά τους Αλεξανδρινούς, ως το ωραιότερο δείγμα της σαπφικής ποίησης. Έχει μορφή προσευχής και τηρεί

16. Αρχαίοι Έλληνες Λυρικοί. [5]. *Σαπφώ*. Μετάφραση, σχόλια Κώστας Τοπούζης. Εκδόσεις Επικαιρότητα. Αθήνα 1997. σ. 73.

17. Ομ. ω 10.

18. Giebel, Marion, *Σαπφώ*. Μετάφραση Φωτεινή Πρεβεδούρου. Πλέθρον. 1994. σ. 134.

19. Giebel, σ. 74.

20. 128 LP.

21. Έλύτης, Όδ., σ. 21.

22. Weigall, Arthur, *Σαπφώ η Λεσβία. Η δεκάτη μούσα*. Μετάφραση Δέσποινα Παπαθανασοπούλου. Εκδόσεις Ενάλιος. Αθήνα 2001, σ. 281.

τους συνηθισμένους κανόνες επίκλησης των θεών. Η Σαπφώ, καθώς δεν βρίσκει ανταπόκριση στην αγάπη της για κάποια κοπέλλα, που μόλις έχει έρθει στον κύκλο της, υποφέρει και για να βοηθηθεί προσεύχεται στην Αφροδίτη που προστατεύει τον θίασό της. Δεν πρόκειται όμως για την προσευχή κάποιας λατρευτικής γιορτής αλλά ούτε και για προσευχή μοναχική. Εάν μάλιστα ληφθεί υπ' όψη ο κοινωνικός χαρακτήρας της λυρικής ποίησης, οδηγούμεθα αναμφίβολα στη σκέψη πως πρόκειται για κάποια παρουσίαση των ποιημάτων της Σαπφούς από την ίδια στον κύκλο της. Έτσι, η προσευχή αυτή αποβαίνει ταυτόχρονα ένα είδος καλυμμένης ερωτοτροπίας με τη νεαρή αγαπημένη που οπωσδήποτε θα παρευρίσκεται ανάμεσα στις ακροάτριες της μεγάλης ποιήτριας²³.

Σ' αυτό το ποίημα η Σαπφώ χαρακτηρίζει την Αφροδίτη με τα επίθετα: *ποικιλόθρονος, άθανατος, δολοπλόκος, πότνια και μάκαιρα*. Αξιοσημείωτο είναι ότι το επίθετο *άθανατος* απαντά δύο φορές στη Σαπφώ, και τις δύο αναφερόμενο στην Αφροδίτη: *άθανάτ' Αφροδίτα* (1, 1 LP) και *άθανάτωι προσώπωι* (1, 14 LP).

Εκκληκτικό θέαμα μας προσφέρουν οι στίχοι 9-12, όπου η Σαπφώ περιγράφει το χρυσό άρμα της θεάς: «κι όμορφα στρουθιά πετώντας / γοργά στη γη σε φέρανε τη μαύρη / παν' απ' τον ουρανό με φτεροκόπημα / πυκνό μεσ' στον αιθέρα»²⁴.

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει και ο στίχος 14:

μειδιάσας' άθανάτωι προσώπωι

όπου το μειδίαμα της θεάς δηλώνει την «επιφάνειά» της. Τί να σημαίνει άραγε, εδώ, αυτό το πολυσυζητημένο μειδίαμα της από το έπος ήδη *φιλομειδούς* (Γ 424 κ.α) Αφροδίτης; Κατά τον C. M. Bowra²⁵ «δεν είναι απλώς χαμόγελο φιλίας ή εύνοιας· προοικονομεί αυτά που μέλλει να πει η Αφροδίτη αμέσως μετά... Το όλο επεισόδιο δείχνει στοργική κατανόηση». Ο D. Page²⁶, βλέποντας μιαν απόχρωση ειρωνείας στο χαμόγελο αυτό, αναφέρει πως «η Αφροδίτη χαμογελάει, γιατί διασκεδάζει με τους μεγαλοποιημένους καημούς της Σαπφούς. Δείχνει κάποια ανυπομονησία μα και κάποια συγκατάβαση σαν μάνα, που έχει να αντιμετωπίσει ένα δύσκολο παιδί... Το χαμόγελο της Αφροδίτης είναι το χαμόγελο της ίδιας της Σαπφούς, που έχει το κουράγιο να γελάει με τα ίδια τα πάθη της». Ο D. E. Gerber²⁷ υποστηρίζει πειστικά ότι το χαμόγελο της θεάς δικαιολογεί τον χαρακτηρισμό της ως *μάκαιρας* και εκτείνει την αντίθεση ανάμεσα στην γαλήνια ευδαιμονία των αθανάτων και την ταραγμένη ψυχολογική κατάσταση των ανθρώπων -

23. βλ. Giebel, σ. 83.

24. Μετάφραση: Παναγής Λεκατσάς.

25. *Αρχαία Ελληνική Λυρική Ποίηση*. Α' Τόμος. Αλκμάν, Στησίχορος, Αλκαίος, Σαπφώ. Μετάφραση Ι. Ν. Καζάκης. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης. Αθήνα 1980, σ. 296.

26. *Sappho and Alcaeus. An Introduction to the Study of Ancient Lesbian Poetry*. Oxford 1955, σ. 15/16.

27. *Euterpe. An Anthology of Early Greek Lyric, Elegiac and Iambic Poetry*. Amsterdam 1970, σ. 164.

όπως η Σαπφώ. Ο Α. Σκιαδάς²⁸ τονίζει το γεγονός ότι «οι θεοί (ιδιαίτερα η Αφροδίτη) στη λυρική ποίηση, και μάλιστα στη Σαπφώ, έχουν μια καθαρά ανθρωπινή διάσταση, συμπάσχουν και συμμετέχουν στους πόνους και στα βάσανα των ανθρώπων και κατά τον ίδιο τρόπο παρουσιάζονται στις αντιδράσεις τους: στο χαμόγελο, στη μομφή, στην εντολή, στην παρηγοριά, στη χαρά, στον πόνο».

Μια ομάδα εκδοτών και ερμηνευτών βλέπουν στο τέλος του στίχου 18 το κύριο όνομα *Πείθω* (ή -ων, αιτ.) στηριζόμενοι στο γεγονός ότι η Πειθώ εθεωρείτο κόρη της Αφροδίτης ή πρόσωπο, που ανήκε στην ακολουθία της. Πάντως, Έρωτας και Πειθώ ανήκουν ασφαλώς στις δυνάμεις, που χρησιμοποιούσε η Αφροδίτη, και παρουσιάζονται στην αρχαία ποίηση μαζί.

Ο τελευταίος στίχος της *Ωδής στην Αφροδίτη (σύμμαχος έσσο)* είναι -κι αυτός- ενδεικτικός της ανθρωπινής διάστασης της θεάς. Επίσης, με τον χαρακτηρισμό της Αφροδίτης ως «συμμάχου» γίνεται σαφής η εικόνα της ερωτικής μάχης (γνωστή είναι στην ποίηση η αντίληψη περί του έρωτα, ως αγώνα και μάχης).

Στο απ. 33 LP, η Σαπφώ χαρακτηρίζει την Αφροδίτη ως *χρυσοστέφανον*:

αἴθ' ἔγω, χρυσοστέφαν' Ἀφρόδιτα, /τόνδε τὸν πάλλον λαχοῖην.

(νά 'ταν χρυσή Αφροδίτη μου τέτοια μιὰ μοῖρα νὰ μοῦ λάχει ἐμένα!)²⁹.

Στο τέλος του *Τραγουδιού της Αριγνώτας* (96 LP), που είναι από τα πιο προσωπικά ποιήματα της Σαπφούς, στους προβληματικούς στίχους 26-29, μεταξύ των σωζόμενων λέξεων ξεχωρίζουν τα ονόματα *Αφροδίτα* και *Πείθω*. Εδώ, η Αφροδίτη εμφανίζεται να κερνά νέκταρ από χρυσό (ποτήρι), ενώ για τον ρόλο της Πειθούς, που κι εδώ συνάπτεται με την Αφροδίτη, δεν μπορούμε να πούμε το παραμικρό, εξ αιτίας των φθορών και των κενών στα συμπραζόμενα.

Χαρακτηριστική είναι η παρουσία της Αφροδίτης και στο γεμάτο πάθος απόσπασμα 102 LP:

Γλύκη μαῖτερ, οὗ τοι δύναιμι κρέκην τὸν ἵστον

πόθω δάμεισα παῖδος βραδίναν δι' Ἀφροδίταν.

(γλυκιά μου μάνα δὲν μπορῶ στὸν ἀργαλειὸ νὰ ὑφαίνω· ἡ ἀγάπη μ' ἔλιωσε γι' αὐτὸ τὸ νέο παιδί ποῦ ἡ λυγερὴ Αφροδίτη μοῦ 'στείλε)³⁰.

Εδώ, η Αφροδίτη είναι φυσικά η θεά του έρωτα, η «ξελογιάστρα», αυτή που ξεμυαλίζει τον άνθρωπο, που δεν τον αφήνει να δουλέψει, που τον «λιώνει». Η ποιήτρια χαρακτηρίζει την Αφροδίτη ως *βραδίναν* = *ῥαδινήν* (=λεπτή, λυγερή).

Στο απ. 112 LP, που έχει επίσημο και παραδοσιακό χαρακτήρα, αφού, κατά τον Page (σ. 122), ήταν προορισμένο για απαγγελία σε κάποια γαμήλια τελετή³¹, συναντάμε ξανά την Αφροδίτη, κατά την προσφώνηση της νύφης (στ. 3-5):

Σοὶ χάριεν μὲν εἶδος, ὅππατα < δ'... >

28. Σκιαδάς, Α.Δ., σ. 120.

29. Ἐλύτης, Ὀδ., σ. 57.

30. αυτόθι, σ. 109.

31. βλ. Σκιαδάς, Α.Δ., σσ. 206-207.

μέλλιχ' ἔρος δ' ἐπ' ἰμέρτῳ κέχυται προσώπῳ
< > *τετίμακ' ἔξοχά σ' Ἀφροδίτα.*

(γιομάτη χάρες ή θωριά σου νύφη! μέλι στάζουν τὰ μάτια σου κι ὅλο τὸ πρόσωπό σου τὸ μαγικὸ πλημμύρισε ή ἀγάπη· βλέπεις ἐσένα διάλεξε μὲς σ' ὅλες ή Ἀφροδίτη τέτοια χαρὰ νὰ δώσει)³².

Στο απ. 133 LP, του οποίου οι δύο παραδιδόμενοι στίχοι φαίνεται ότι προέρχονται από το ίδιο ποίημα, εμφανίζονται η Ανδρομέδα, «αντίπαλη» της Σαπφούς, διευθύνουσα κι αυτή αντίστοιχη σχολή, η Σαπφώ και η Αφροδίτη:

A: *ἔχει μὲν Ἀνδρομέδα κάλαν ἁμοιβαν...*

B: *Ψάπφοι, τί τὰν πολύολβον Ἀφροδίταν...*

(κι ὅσο γιὰ τὴν Ἀνδρομέδα τί περιμένεις· ἔκανε πάλι τὴν παλιοδουλειά της ὁμως κι ἐσὺ Σαπφῶ τὴν Ἀφροδίτη πὺν σοῦ τὰ φέρνει πάντα δεξιὰ πάει; τὴν ξέχασες;)³³.

Με το επίθετο πολύολβος (= ο παρέχων πολλήν ευτυχία), με το οποίο χαρακτηρίζεται εδώ η Αφροδίτη, γίνεται σαφές ότι η θεά προστάτευε κι ενδιαφερόταν για την ποιήτρια, γι' αυτό και της προξενούσε μεγάλη ευτυχία...

Στο απόσπασμα 211 LP, υπάρχουν αφηγήσεις για την ιστορία της Αφροδίτης και του Φάωνος, όπως: *τὸν Φάωνα κάλλιστον ὄντα ἀνθρώπων ή Ἀφροδίτη ἐν θριδακίναις (θριδαξ καὶ θριδακίνη, ή = μαρούλι) ἔκρυψε κ.ά.*

Ὅπως ο Ἀδωνις ἔτσι και ο Φάων αγαπήθηκε ἀπὸ τὴν Ἀφροδίτη, και ὁπως ο Ἀδωνις ἔτσι και αὐτός, σε κάποια γιορτή, κρυβόταν ἀνάμεσα στα μαρούλια³⁴. Επομένως, ο Φάων ἔχει ὅλα τα γνωρίσματα του Ἀδωνιδος, του «θεοῦ της βλάστησης», που αγαπήθηκε και μετὰ πέθανε. Φαίνεται δε ὅτι η Σαπφῶ ἔγραψε ἕνα τραγούδι, ὅπου η Αφροδίτη διαδήλωνε τον ἔρωτά της γι' αὐτόν, και ἀπὸ παρανόηση θεωρήθηκε ως ἐξομολόγηση του ἔρωτα της ἰδίας της ποιήτριας για κάποιο υπαρκτό πρόσωπο³⁵.

Κάποια ἀρχαία παράδοση σχετικά με τὴ Σαπφῶ ἀναφέρεται στον θάνατό της. Το τέλος της ζωῆς της παρουσιάζεται ἐδῶ πολὺ ρομαντικά και συναισθηματικά: η Σαπφῶ, ἀπελπισμένη ἀπὸ τον ἀτυχὸ ἔρωτά της για τον Φάωνα, πήδησε στη θάλασσα ἀπὸ τις «Λευκάδιες πέτρες», δηλ. ἀπὸ το ακρωτήριο Λευκάτας, ὅπου υπήρχε και ναὸς του Ἀπόλλωνος. Ὅλη η ιστορία αὐτή στηρίζεται σε ἐπινοήσεις, ἀφού ως σήμερα δεν ὑπάρχει οὔτε ο παραμικρὸς ὑπαινιγμὸς στα ἀποσπάσματα της Σαπφούς για τον Φάωνα και για τον ἔρωτά της -πράγμα, που σφαλὼς η ποιήτρια δεν θα παρῆλπιτε³⁶.

«Η ἀλήθεια εἶναι ὅτι πρόκειται για θεό, που πρέπει να ταυτιστεῖ μάλλον

32. Ἐλύτης, Ὀδ., σ. 99.

33. αὐτόθι, σ. 77.

34. Αἰλιανός, *Ποικίλη Ἱστορία* 12, 18· Ἀθήναιος 2, 69· Comes Natalis, *Mythologi* 5, 16.

35. Βλ. Bowra, C.M., σ. 308.

36. Βλ. Σκιαδάς, Α.Δ., σ. 100.

με τον Άδωνι· και τα ερωτικά λόγια που έγραψε η Σαπφώ γι' αυτόν τα έβαζε κατὰ πάσα πιθανότητα στο στόμα της Αφροδίτης»³⁷.

Εξαιρετικά ενδιαφέρονσα είναι η παρουσία της Αφροδίτης και στο απ. 2 LP, όπου απαντά ως Κύπρις. Η Σαπφώ καλεί την Αφροδίτη να έρθει από την Κρήτη (στ. 1/2: *δεῦρ' ἔν' Κρήτας ἐπ' [ὶ τόνδ'] ε ναῦον / ἄγνον...*). Στην Κρήτη, που αποτελεί τον αρχικό τόπο λατρείας της Αφροδίτης³⁸, η θεά λατρευόταν ως Ἀνθεια³⁹, δηλ. θεά των λουλουδιών. Η λατρεία της Αφροδίτης ως θεάς της θάλλουσας βλάστησης είχε διαδοθεί σε όλη την Ελλάδα, στην Αττική δε λατρευόταν, από τον 5^ο ήδη αιώνα, ως ἑν κήποις Ἀφροδίτη⁴⁰. Η λατρεία μιας θηλυκής ουράνιας θεότητας μέσα στον οργανισμό της ανθισμένης φύσης φαίνεται να αποτελεί γενική πανανθρώπινη ανάγκη. Σήμερα, στην Ελλάδα, συναντάει κανείς στη θέση τέτοιων πανέμορφων αλυσλλίων, σαν κι αυτό που περιγράφεται στο ποίημα της Σαπφούς, μοναστήρια, όπου την άνοιξη οργανώνονται προσκυνήματα γυναικών, γιορτές και λιτανείες προς τιμήν της Θεομήτορος⁴¹.

Οι ναοί οι αφιερωμένοι στην Ἀνθεια Αφροδίτη βρίσκονταν σε τοποθεσίες με τρεχούμενα νερά και πλούσια βλάστηση. Η Σαπφώ περιγράφει το τοπίο μ' έναν τρόπο εκπληκτικό:

..... ὅππ[α τοι] χάριεν μὲν ἄλλος
μαλ[ίαν], βῶμοι δὲ τεθυμιάμε-
νοι [λί]βανώτῳ
ἐν δ' ὕδωρ ψῦχρον κελάδει δι' ὕσδων
μαλίνων, βορδοῖσι δὲ παῖς ὁ χάρος
ἐσκίαστ'⁴²

(.....γελαζόμενο δασάκι μήλων καὶ ὅπου καίει πάντα στοὺς βωμοὺς λιβανωτοῦ θυμίαμα· ἐδῶ ποὺ κελαρύζει τὸ νερὸ κατὰδροσο μέσ' ἀπὸ τῆς μηλιάς τοὺς κλώνους ὅπου ἀπ' τὰ ρόδα τὰ πολλὰ σκιὲς γεμίζει ὁ κήπος.....)⁴³.

Η εικόνα του ιερού χώρου δίνεται με φράσεις κοφτές, κατὰ παράταξη. «... θαρρείς πως η ποιήτρια ρίχνει εκείνη τη στιγμή τη ματιά γύρω της, στις μηλιές, στους βωμούς, στο ποταμάκι, στα ρόδα, στα δέντρα, και μόλις βλέπει κάτι, το ξωντανεύει την ίδια στιγμή στο στίχο της...»⁴⁴. Μέσα στο μαγευτικό αυτό τοπίο, τα επί μέρους στοιχεία, όπως οι μηλιές, τα τριαντάφυλλα και, πιο κάτω (στ. 9: *ἐν δὲ λείμων ἱππόβοτος τέθαλεν*), τα άλογα, συνδέονται άμεσα με τη λατρεία της

37. Βλ. Bowra, C.M., σ. 308.

38. Διόδωρος Σικελιώτης, 5, 77.

39. Ηούχιος: Ἀνθεια... καὶ Ἀφροδίτη, παρὰ Κνωσίους.

40. Κῆποι ἦταν τὸ όνομα μιας περιοχῆς (Πανσανίας 1, 19, 2)· τὸ όνομα όμως αυτό πρέπει να ἦταν, από κάποια άποψη, περιγραφικό.

41. Giebel, σσ. 75-76.

42. 2, 2-7 LP.

43. Ελύτης, Ὀδ., σ. 39.

44. Κακριδής, Ι.Θ., Ἐλα, Ἀφροδίτη, ανθοστεφανωμένη. Βιβλιοπωλεϊόν της «Εστίας». Αθήνα 1993, σ. 72.

Αφροδίτης.

Και το ποίημα τελειώνει με το τετράστιχο:
*ἔνθα δὴ σὺ στέμ < ματ' > ἔλοισα Κύπρι
 χρυσίαισιν ἐν κυλίκεσσιν ἄβρωσ
 ὁμ < με > μείχμενον θαλάισι νέκταρ
 οἶνοχόαισον*⁴⁵.

(ἔλα λοιπὸν ἐδῶ Αφροδίτη μου σὲ κάλυκες χρυσοῦς ἐτοιμασμένο μὲ λεπτὴ τέχνη νέκταρ τοῦ τραπεζιοῦ τοὺς φίλους νὰ κεράσεις)⁴⁶.

Ἡ Σαπφώ καλεῖ την Αφροδίτη νὰ κεράσει τὴ συντροφιά. «Ἡ ανοιξιὰτικὴ γιορτὴ θὰ μεταβληθεῖ σὲ θεοξενία, ἓνα λατρευτικὸ συμπόσιο, στο ὁποῖο οἱ θεοί, ἀν καὶ ἀόρατοι, θεωροῦνται παρόντες. Δὲν βιώνει μονάχα ἡ Σαπφώ τὴν παρουσία τοῦ θεϊκοῦ στοιχείου παραδομένη στὸν ποιητικὸ τῆς οἴστρου, ἀλλὰ ὅλοι ὅσοι βρεθῆκανε μαζί σαν λατρευτικὴ κοινότητα. Στὸ ευλαβικὸ κλίμα τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς ἀνήκει καὶ ἡ πίστη ὅτι ὁπωσδήποτε ὅλα διακατέχονται ἀπὸ θεϊκὲς δυνάμεις, ἀλλὰ παρόλα αὐτὰ οἱ θεοὶ ἐμφανίζονται καὶ αὐτοπροσώπως»⁴⁷.

«Νὰ εἶναι τάχα θεοὶ οἱ καλεσμένοι, κι ἀπὸ ποῖα ἀφορμῆ;» διερωτᾶται ὁ Ἰω. Κακριδῆς⁴⁸ καὶ στὴ συνέχεια παρατηρεῖ: «Θα ἦταν δύσκολο νὰ ἀναπλάσουμε μιὰ σκηνή, ὅπου οἱ θεοὶ νὰ υπηρετοῦν θνητοῦς. Δὲν ἀποκλείεται ὁ λόγος νὰ εἶναι γιὰ τὴ γιορτὴ κάποιας θρησκευτικῆς ἀδελφότητας, ἐνὸς θιάσου, καὶ στὴ φαντασία τῶν πιστῶν νὰ ἐπαιρναν μέρος καὶ οἱ συντροφίτισσες τῆς θεάς, οἱ Χάριτες, οἱ Νύμφες, οἱ Ὁρες, ἀν καὶ πάλι θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι αὐτές που θὰ κερνούσαν τὴν Αφροδίτη, ὅχι ἡ Αφροδίτῃ ἐκεῖνες... Ἀκόμα καὶ ἀν ἔλειπαν τὰ μαλαματένια ποτήρια που λαμποκοποῦν στα χέρια τῆς, ἡ παρουσία τῆς καὶ μόνο δυναμώνει τὴ φεγγαβολὴ τοῦ τοπίου. Ἀλήθεια, μπορεῖ κανεὶς τέτοιες ὥρες νὰ συλλογιέται το θάνατο;»⁴⁹.

Ὡς θαλάσσια θεότητα καὶ στενά συνδεδεμένη με τὶς Νηρηίδες ἐμφανίζεται ἡ Κύπρις στὸ ἀπ. 5 LP:

*Κύπρι καὶ] Νηρηίδες, ἀβλάβη[ν μοι
 τὸν κασί] γνητον δ[ὅ] τε τυῖδ' ἔκεσθα[ι*⁵⁰.

(ἐσένα Κύπριδα παρακαλῶ καὶ ἐσᾶς Νηρηίδες τὸν ἀδερφό μου κάντε νὰ γυρίσει πίσω γερὸς καὶ δυνατός...) ⁵¹.

Τὸ ποίημα αὐτὸ ἀναφέρεται οὐσιαστικά στὸν Χάραξο, τὸν ἓναν ἀπὸ τοὺς τρεῖς ἀδελφοὺς τῆς Σαπφούς, καὶ στὸ μεγάλο κι ἐπικίνδυνο ταξίδι τῆς ἐπιστροφῆς του ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο στὴν Μυτιλήνη, ἀπευθύνεται δὲ στὴν Αφροδίτη καὶ τὶς

45. 2, 13-16 LP.

46. Ἐλύτης, Ὀδ., σ. 41.

47. Giebel, σ. 77.

48. Κακριδῆς, ἸΘ., σ. 70.

49. αὐτόθι, σσ. 71, 73.

50. 5, 1-2 LP.

51. Ἐλύτης, Ὀδ., σ. 113.

Νηρηίδες. Πρόκειται για μια προσευχή, που αποτελεί δείγμα ενός λογοτεχνικού είδους, του «προπεμπτικού» (έκφραση ευχής για καλό ταξίδι), που κυριαρχεί στην αρχαία ελληνική λογοτεχνία και έχει παλαιότερη αφετηρία. Η ποιήτρια επικαλείται, εδώ, την Αφροδίτη ως θεότητα της θάλασσας⁵², δίπλα στις Νηρηίδες, ζητώντας τη βοήθειά της, η οποία βέβαια δεν περιορίζεται στην προστασία του Χαραξίου κατά το ταξίδι της επιστροφής του. Η Αφροδίτη επανεμφανίζεται στον στίχο 18 (J.[.] ν σὺ [δ] ἐ Κύπρ[ρι] σ[έμ]να) με την ίδια ιδιότητα, όπως και στην αρχή του ποιήματος, με την ιδιότητα δηλαδή της θεάς, που γεννημένη μέσα από τη θάλασσα (βλ. Ησιόδ. *Θεογ.* 190 κ. ε.) λατρεύεται και ως θεά, που προστατεύει τους θαλασσινούς και τα θαλασσινά ταξίδια.

Η Κύπρις, ως θεά του έρωτα, εμφανίζεται και στο απ. 15 (b) LP, που έχει το ίδιο θέμα με το προαναφερθέν ποίημα, στο οποίο όμως η Αφροδίτη ήταν θαλάσσια θεότητα. Το απ. αναφέρεται στη σχέση του αδελφού της ποιήτριας, του Χαραξίου, με την Δωρίχα, σχέση για την οποία η Σαπφώ ομιλεί με πολλή περιφρόνηση:

Κύπρι κα[ί] σ[ε] πι[κροτάτ]αν ἐπεύρ[οι
μη]δὲ καυχάσ[α]ιτο τόδ' ἐννε[μ]ποισα
Δ]ωρίχα τὸ δεύ[τε]ρον ὥς ποθε[ί]
]ερον ἤλθε⁵³.

(Και σένα, Κύπριδα, να σε βρει ανελέητη η Δωρίχα· να μην καυχιέται λέγοντας πως δεύτερη φορά στον έρωτά της ήρθε (ο αδερφός μου) όπως λαχταρούσε)⁵⁴.

Τη σχέση του αδελφού της Σαπφούς με την εταίρα Δωρίχα πληροφορούμεθα από τον Ηρόδοτο (II.135), όπου, αντί του ονόματος Δωρίχα, απαντά το *Ροδώπις*. Η ποιήτρια φαίνεται ότι ποτέ δεν συγχώρεσε τη γυναίκα αυτή θεωρώντας την υπεύθυνη για το κατάντημα του αδελφού της, ο οποίος δαπάνησε πολλά χρήματα για να την εξαγοράσει. Συγχώρεσε όμως τον αδελφό της, όπως σάφιστα προκύπτει από το προαναφερθέν απ. 5 LP (Κύπρι καὶ] Νηρηίδες, ἀβλάβη [ν μοι / τὸν κασί] γνητον...), όπου του εύχεται κάθε καλό.

Η άποψη ότι το ποίημα αυτό (15 (b) LP) συνδέεται με την Δωρίχα και τον Χάραξο επιβεβαιώνεται και από τις λέξεις Κύπρι (στ. 9) και έρον (στ. 12). Γι' άλλη μια φορά, προσφεύγει, εδώ, η Σαπφώ στην Αφροδίτη και την επικαλείται.

Στο απ. 22 LP, όπου η Σαπφώ υμνεί την ομορφιά της φίλης και μαθήτριάς της Γογγύλας, συναντάμε την Αφροδίτη με το όνομα *Κυπρογένη* (στ. 6) από τον τόπο της γεννήσεώς της. Στο απ. αυτό, του οποίου οι 8 πρώτοι στίχοι είναι απελοπιστικά ακρωτηριασμένοι, η χάρη και η ομορφιά της Γογγύλας αφήνουν έκθαμβη

52. Με τις προσωνυμίες *Εὔπλοια* (Παυσανίας 1, 1, 3· *Ανύτη*, *Παλατινή Ανθολογία* 9, 144) και *Γαλανεία* (Ευριπίδης, *Ιφιγένεια ἐν Αὐλίδι* 546) η Αφροδίτη λατρευόταν ως θαλασσινή θεά, και ήταν φυσική η σύνδεση των Νηρηίδων μαζί της.

53. 15 (b), 9-12 LP.

54. Αρχαίοι Έλληνες Λυρικοί [5]. *Σαπφώ*, σ. 45.

την ποιήτρια, που με θερμά λόγια την καλεί κοντά της: «ὄμορφη· νά 'ξερεις τί λαχτάρες μοῦ γεννᾷς ἔτσι ντυμένη! καὶ πῶς νιώθω χαρούμενη ποὺ ὄχι ἐγὼ μὰ ἡ θεά μας ἡ ἴδια σοῦ τὸ λέει· σὰ νὰ σὲ μαλώνει· ποὺ τόσα χρόνια τὴν παρακαλῶ καὶ τὴν παρακαλῶ· Γογγύλα»⁵⁵.

Ὡς *Κυπρογέννη* εμφανίζεται ἡ θεά και στο απ. 134 LP:

ζά... ἐλεξάμαν ὄναρ Κυπρογέννη

(στὸν ὕπνο μου εἶδα ὅτι μιλοῦσα λέει μὲ τὴ θεά Ἀφροδίτη)⁵⁶.

Τέλος, ἡ Ἀφροδίτη, γιὰ μοναδική φορὰ στο σαπφικό ἐργο με τὸ ὄνομα *Κυθήρη*, εμφανίζεται στο περίφημο απ. 140 (a) LP, τὸ ὁποῖο κατὰ τὸν Page⁵⁷ ἀποτελεῖ τὸ μοναδικό στη Σαπφῶ παράδειγμα λατρευτικοῦ ποιήματος:

-Καθιδάσκει, Κύθηρ', ἄβρος Ἀδωνις τί κε θεῖμεν;

-Καττύπτεσθε, κόραι, καὶ κατερεῖκεσθε χίτωνας.

(πεθαίνει ὁ Ἀδωνις ὁ τρυφερὸς ἄχ Κυthereia πεθαίνει· καὶ τώρα τί θὰ κάνουμε; κορίτσια ἐμπρὸς ἑλάτε· σκίστε τὰ ρούχα σας· τὸ στήθος σας χτυπάτε!)⁵⁸.

Με τὴ λατρεία τῆς Ἀφροδίτης συνδεόταν καὶ ἡ λατρεία τοῦ νεαροῦ ἐραστῆ τῆς, τοῦ Ἀδώνιδος, αὐτοῦ τοῦ θεοῦ τῆς βλάστησης, ποὺ γεννήθηκε ἀπὸ τὴ μυρτιά, ἡ ὁποία ἀποτελέσε καὶ τὸ ἐμβλημα τοῦ⁵⁹. Τὸ ποίημα αὐτό, στο ὁποῖο κυριαρχεῖ περισσότερο ἓνα τελετουργικό στοιχεῖο παρά προσωπικά βιώματα, γράφτηκε προφανῶς γιὰ ομαδικὴ ἀπαγγελία. Εἶναι ἓνα ποίημα, ὅπου ὑπάρχει διάλογος ἀνάμεσα σὲ μια γυναῖκα (μᾶλλον ἱέρεια), ποὺ παριστάνει τὴν Ἀφροδίτη, καὶ ἓναν χορὸ γυναικῶν, ποὺ ἐνσαρκώνουν τὶς Νύμφες, τὴν ἀκολουθία τῆς θεάς. Δὲν ὑπάρχει ἐνδειξὴ ὅτι μετεῖχε καὶ ἡ ἴδια ἡ Σαπφῶ. Τὸ θέμα τοῦ ποιήματος εἶναι ὁ θρήνος γιὰ τὸν θάνατο τοῦ Ἀδώνιδος, ἓνας θρήνος ποὺ συνδεόταν με τὸν μαρτυρικό τῆς φύσης σὲ κήπους καὶ περιβόλια. Ἡ λατρεία τοῦ Ἀδώνιδος, τοῦ θεοῦ αὐτοῦ ποὺ πέθαινε κάθε φθινόπωρο καὶ ξαναγεννιόταν γιὰ νὰ γυρίσει στὴν Ἀφροδίτη, ἀν καὶ ἦταν περιορισμένη στὴν Ἀθήνα, εἶχε σημαντικὴ διάδοση στὴ Λέσβο.

Αναμφισβήτητα, λοιπόν, ὁ κόσμος τῆς Σαπφούς κυριαρχεῖται ἀπὸ τὴν Ἀφροδίτη. Ἡ σχέση ἀνάμεσα στὴ θεά καὶ τὴν ποιήτρια εἶναι ιδιαίτερα στενὴ καὶ ἀκατάλυτη. Ἡ Ἀφροδίτη, διαμέσου τοῦ ἐρωτα, κυβερνᾷ τὴ ζωὴ τῆς Σαπφούς, ἡ ὁποία βέβαια γνωρίζει πόσα τῆς οφείλει γιὰ τὴ βοήθεια, τὴν κατανόηση καὶ τὴ συμπαράστασή τῆς.

«Ἡ Σαπφῶ ἐνδιαφερόταν ἐντόνα γιὰ τὴν Ἀφροδίτη, γιὰ τὸν ἀπλὸ λόγο ὅτι εἶναι θεά τοῦ ἐρωτα. Ὡστόσο, ἡ Ἀφροδίτη δὲν εἶναι μόνο ἡ θεά τοῦ ἐρωτα· ἡ μᾶλλον, ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶναι αὐτό, εἶναι καὶ πολλὰ ἄλλα πράγματα μαζί· εἶναι ἡ θεά τῆς ὁμορφιάς ἀλλὰ καὶ τοῦ πόθου γιὰ τὴν ὁμορφιά· εἶναι ἡ θεά τῶν λουλου-

55. Ἐλύτης, Ὀδ., σ. 67.

56. αὐτόθι, σ. 21.

57. Βλ. Σκιαδᾶς, Α.Δ., σ. 219.

58. Ἐλύτης, Ὀδ., σ. 97.

59. Οἰβίδ. *Μεταμορφώσεις* 10, 512.

διών και της χαμογελαστής, άστατης θάλασσας· η δύναμή της είναι ριζωμένη στη μαγεία, με την οποία αγκαλιάζει καθετί ορατό... Με τον δικό της τρόπο η Αφροδίτη αντιπροσωπεύει μιαν απόλυτη αξία, το μαγικό εκείνο φως που κάποτε απλώνεται πάνω στη ζωή και κάνει ένα πρόσωπο ή ένα πράγμα να φαντάζει τόσο ποθητό, ώστε σχεδόν να συνεπαίρνει τα λογικά των ανθρώπων. Γι' αυτό οι Έλληνες πίστευαν ότι τα δώρα της Αφροδίτης συγγενεύουν με την τρέλα...»⁶⁰.

Επομένως, η Αφροδίτη αποτελούσε την κύρια θεότητα στη ζωή της μεγάλης ποιήτριας, η οποία έχοντας επίγνωση της δύναμης και του μεγαλείου αυτής της θεάς, είχε θεθεί εξ ολοκλήρου στην υπηρεσία της. Οι άλλοι θεοί, που κι εκείνοι βέβαια (σύμφωνα με τις αντιλήψεις της εποχής) δεν ήταν αφηρημένες υπάρξεις αλλά υπαρκτά όντα, θεϊκά πρόσωπα με τα οποία μπορούσε να έχει κανείς οικείες σχέσεις, εμφανίζονται μία, το πολύ δύο φορές, στους σαπφικούς στίχους, κι έπειτα εξαφανίζονται. Παίζουν τον ρόλο τους κι αποσύρονται. Έρχονται και φεύγουν. Αντίθετα, μόνον η θεά του έρωτα είναι παρούσα σε ολόκληρο σχεδόν το έργο, ακόμα και σε ποιήματα, όπου δεν αναφέρεται το όνομά της, όπως το περίφημο απόσπασμα 16 LP, το οποίο, όπως σωστά διατύπωσε την άποψη ο Privitera⁶¹, «δεν είναι μία "παρηγορητική" ωδή, ούτε ένα αληθινό εγκώμιο της Ανακτορίας, αλλά μία ομολογία πίστεως στον έρωτα, το "credo" της Σαπφούς, που αναφέρεται στην πίστη της στην Αφροδίτη».

Η θεά του έρωτα και των λουλουδιών, «η οποία γεννήθηκε από τον ελαφρύ αφρό των κυμάτων της θάλασσας, άσπιλη, διάφανη...»⁶² είναι για τη Σαπφώ, αυτή τη γεμάτη πάθος ποιητική παρουσία, το φως, η μούσα, η έμπνευση, η προσευχή, η καταφυγή, η κυριαρχούσα, απαστράπτουσα μορφή των Ολυμπίων Αθανάτων, η θεά των θεών...

Ο Αλκαίος, επίσημα και σοβαρά, έγραψε για τη σύγχρονή του ποιήτρια τον στίχο:

*Ιόπλοκ' άγνα μελλιχόμειδε Σάπφοι*⁶³

(= στεφανωμένη με βιολέτες, ιερή, γλυκοχαμόγελη Σαπφώ).

«Πρόκειται για τον μεγαλύτερο δυνατό έπαινο. Γιατί έτσι η Σαπφώ παραβάλλεται έμμεσα με θεά, και μάλιστα με την Αφροδίτη. Πουθενά αλλού δεν χρησιμοποιείται το άγνός για ανθρώπους πριν από τον 5^ο αιώνα π.Χ. Το *Ιόπλοκε* θυμίζει το *Ιοστέφανος*, που αποδίδεται στην Αφροδίτη από έναν ομηρικό Ύμνο και από τον Σόλωνα. Το *μελλιχόμειδε* είναι παραλλαγή του ομηρικού *φιλομειδής* και του μεταγενέστερου *γλυκυμείλιχος*. Η συσσώρευση επιθέτων είναι παραδοσιακή για την «προσευχή» ως λογοτεχνικό είδος και θυμίζει την προσφώνηση της Αφροδίτης από την ίδια τη Σαπφώ. Εξάλλου είναι ασύλληπτο να εκφέρονται αυ-

60. Bowra, C.M., σ. 286.

61. Su una nuova interpretazione di Saffo, fr. 16 LP (QUCC 4, 1967, 182-187).

62. Weigall, σ. 284.

63. 384 LP.

τά τα λόγια αλλιώς, παρεκτός με απόλυτη σοβαρότητα. Είναι εντελώς αδιανόητη έστω και η υποψία κάποιας ειρωνείας... Με το έξοχο τραγούδι της και την αφοσίωσή της στην Αφροδίτη, η Σαπφώ πλησίασε τόσο πολύ τη θεά, που αξίζει να τιμάται και η ίδια με ανάλογο σεβασμό»⁶⁴.

Ολοκληρώνοντας αυτή τη μελέτη σκέπτομαι ότι τα ονόματα «Αφροδίτη» και «Σαπφώ» («ένα όνομα καυτό, από σάρκινες συλλαβές, ζαφείρι γεμάτο ανατριχίλες από αστραπές, αυγή και πολύτιμα πετράδια, πολυχρωμία και υπέρτατο παραλήρημα, για να κουρελιάζει τα νεύρα, να ελευθερώνει το ξέσπασμα της απόλαυσης και να στεφανώνει τη νίκη του αδάμαστου έρωτα»⁶⁵) είναι τελικά συνώνυμα και σημαίνουν: το πάθος και τον πόθο, τον πόνο και τη χαρά, την απόγνωση και την έκσταση, το αδιέξοδο και τη λύτρωση, την εξουθένωση και την ανάταση, την αθανασία, την ίδια τη ζωή και, κυρίως, τον έρωτα, αυτό το: *γλυκύ-πικρον άμάχανον όρπετον*⁶⁶.

64. Bowra, C.M., σ. 341.

65. Battistini, Yves, *Σαπφώ. Η δέκατη Μούσα*. Μετάφραση Σταύρου Βλοντάκη. Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμας. Αθήνα 1996, σ. 9.

66. 130, 2 LP.